

УДК 821.161.2-09

ЖІНОЧІ ПОСТАТІ В ЛІРИЦІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ІРИНИ ЖИЛЕНКО

Голота С. С.

*Таврійська академія Кримського федерального університету імені В. І. Вернадського, Сімферополь
E-mail: golota.lana@mail.ru*

У статті з'ясовуються особливості окреслення жіночих постатей у поетичних творах Лесі Українки та Ірини Жиленко. Подається типологія відповідних образів, яка дозволяє детальніше окреслити їхню специфіку. Питання самоствердження жінки-митця, подолання суспільних гендерних стереотипів, формування міцного характеру в першу чергу стають актуальними у жіночій літературі, розвиваються разом з жіночою літературною традицією. Леся Українка є зачинателем такої традиції в українській літературі, а Ірина Жиленко гідно продовжує її, робить спробу проінтерпретувати відповідну проблематику у контексті нової епохи.

У творчості Лесі Українки можна виділити такі типи жінок: жінка-гінь; жінка-принцеса; жінка-альтруїстка. Під відповідним кутом зору розглянуті жіночі постаті в поетичних творах авторки, зокрема в драмах «Одержима», «Лісова пісня», «Бояриня», «Камінний господар». У ліриці Ірина Жиленко виокремлюються такі жіночі типи як матір, господиня, естетка, поетеса. Про це зокрема свідчать вірші із поетичних збірок «Соло на сольфі», «Вікно у сад», «Дівчинка на кулі», «Євангеліє від ластівки».

У поетичних творах як Лесі Українки, так і І. Жиленко не можна знайти надто чіткої межі поміж виділеними типами жінок. Та все ж ці типи своєрідно означаються у вишуканій поетичній диференціації в художньому світі обох поетес.

Ключові слова: художній образ, лірична постать, жіноцтво, альтруїзм, Леся Українка, Ірина Жиленко.

ВСТУП

Гендерні студії останніх десятиліть дають змогу говорити про певну своєрідність художнього світу жінки, жіночої моделі образної системи. Ця своєрідність виразно дається взнаки у творчості письменниць, які плідно працюють в українській літературі. Яскравим прикладом тут можуть слугувати такі знакові постаті як Леся Українка та Ірина Жиленко. Питання самоствердження жінки-митця, подолання суспільних гендерних стереотипів, формування міцного характеру в першу чергу стають актуальними у жіночій літературі, розвиваються разом з жіночою літературною традицією. Леся Українка є зачинателем такої традиції в українській літературі, а Ірина Жиленко гідно продовжує її, робить спробу проінтерпретувати відповідну проблематику у контексті нової епохи. Загалом образи жінок, які постають у творчості Ірини Жиленко, ще мало досліджені. Окремі аспекти відповідної теми розглядали В. Агеєва, І. Дзюба А. Костикова, М. Коцюбинська О. Забужко.

Метою роботи є аналіз гендерних аспектів лірики Лесі Українки та Ірини Жиленко, осмислення самотньої типології жіночих постатей, з'ясування їх спільних та відмінних ознак, які розглядаються в контексті такого мистецького явища як фемінне (жіночне) письмо. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: окреслити літературознавчі контури таких понять як образ, образ жінки, жіноцтво; визначити типи жінок в поетичних творах Лесі Українки; визначити типи

жінок в ліриці Ірини Жиленко; проаналізувати сутність особистості жінки в поезії авторок та своєрідність їх художнього вираження.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

У творчості Лесі Українки можна виділити такі типи жінок: жінка-тінь; жінка-принцеса; жінка-альтруїстка. Леся Українка стає однією з перших на засадах зміщення акцентів щодо становища жінки в суспільстві. Вона наполягає на тому, що жінка вільна обирати свій шлях самостійно. Леся Українка поставила себе в один ряд з чоловіками-літераторами – це було першим її кроком на феміністичну сцену.

Семантика слова «тінь» нашоємує на думку, що така жінка є спокійним, беззахисним створінням, що непевно крокує за своїм чоловіком, дивлячись йому у спину, а без нього вона взагалі не має права на існування. За спиною свого чоловіка жінці нічого не видно – ні інших людей, ні світу взагалі. Для неї існує тільки її чоловік, якому вона віддає себе повністю, не маючи бажання на самостійне існування. У власному житті вона сама грає не головну роль, головну – її чоловік. Адже вона – чоловіча тінь, що існує тільки в позиції «після чоловіка». У творчості Лесі Українки жінка-тінь семантично відрізняється від визначення за словником. Героїня стає іншою, зберігаючи тільки одну рису від своєї первісної семантики – палке кохання до чоловіка. Такий тип жінки показує, що тінь – це ознака щасливого чоловіка, тінь – це захисниця його душі та життя, яка вкриє від ніг до голови від негараздів.

Образ жінки-тіні притаманний драматичній поемі «Одержима». У Гетсиманському саду, в моменти найбільшого страждання Месії та його молитви «про чашу», Міріам, відкинена Месією, говорить: «...я вкупі з ним страждаю, тут же, поруч, / та я німа, як мур оцей, не видна, / як сая тінь, так, мов я не людина, / так, наче в мене і душі нема» [8, т. 3, с.143]. Так, Міріам була закохана в Месію і була готова заради нього на все. Але коли Месія вимагає від неї зречтись не лише ближніх, не лише земних благ, але зречтись себе, власної індивідуальності, що для Міріам неможливо, то вона виявляє себе сильною, відмовившись від цього. Героїня Лесі Українки не зрадила собі, лишивши право остаточного вибору за собою.

До типу жінки-тіні певною мірою належить і Мавка з драми-феєрії «Лісова пісня». Мавка відчула палке кохання до земного чоловіка – Лукаша, для якого вона готова стати і служницею, і рабинею. Так, Мавка стане тінню Лукаша, тільки б він ніколи не покинув і не зрадив її. За цими фактами, Мавка – слабка, не гідна стати на один рівень з чоловіком. Але є факти, які доводять протилежне: Мавка перша говорить Лукашеві про кохання, тим самим ламаючи закоренілу традицію, за якою першим обирати повинен чоловік; Мавка, як винятково сильна жінка, змогла пробачити Лукашеві зраду, після якої знаходить сили простягнути руку допомоги зраднику; Мавка знаходить у собі сили переродитися і народитися як Вічна Жінка.

Образ жінки-принцеси зустрічається зокрема в таких драмах Лесі Українки як «Камінний господар» і «Кассандра». Героїні мають не тільки високе походження, а й відповідні манери та характер, який не дозволить стати чоловічою тінню або принести себе в жертву заради кохання. Їм притаманні жадання незалежності, бажання підкорювати собі інших. Характер Анни з «Камінного господаря»

наповнений «високістю» натури. Анна – сильна, горда, незалежна, самостійна жінка, яка хоче досягти успіху, слави і влади, використовуючи усталені суспільні форми і структури, змушуючи інших служити її власним інтересам. Більше того, у стосунках з Дон Жуаном Анна бере на себе чоловічу роль. Прикметні в цьому сенсі слова Дон Жуана: «Анно! / Я досі вас не знав. Ви мов не жінка, / і чари ваші більші від жіночих! [8, т. 6, с. 161]. Особливість Кассандри – це насамперед шляхетна піднесеність її думок і слів. Вона володіє даром передбачувати майбутнє. Слово Кассандри має особливу вагу. Передбачення, слова і думки жінки-віщунки – «вищі», адже вони сягають набагато далі, ніж думки і слова людські, бо вони пов'язані не з теперішнім, а з майбутнім.

Третій тип – жінка-альтруїстка. Це жінка, ладна на самозречення, вона в умовах будь-якого соціального та психологічного стану дбає про добробут ближнього. Вона прагне подолати неповноту, вторинність жіночого існування в патріархальному суспільстві. Аби довести, що вона – повноправний цього суспільства, така жінка обирає шлях жертвування собою. Першим проявом альтруїзму Оксани з драматичної поеми «Бояриня» стає самопожертва власними інтересами, власною любов'ю до України заради кохання. Заради кохання до Степана Оксана поступається всім тим, до чого встигла прив'язатися і що полюбила. Оксана жертвує своїми моральними принципами, щоб Степан не потрапив у царську «немилість». Вона повинна давати себе цілувати боярам, що приходять до її чоловіка. Тільки заради того, щоб на Степана не впала ніяка підозра (наприклад з приводу того, що його дружина підтримує зв'язки з Дорошенком), прагнучи, аби ніщо не обернулося проти нього, Оксана погоджується на бездіяльність і мовчання. «Ця, на перший погляд, слабка жінка, що вмирає від туги за рідним краєм на чужині, – слушно підкреслює В. Агеєва, – має ще й стійкий, залізний характер. Вона знаходить у собі сили жертвувати найдорожчим, що в неї є, заради іншої людини» [1, с. 81]. Долорес – героїня поетичної драми «Камінний господар», змушує свою душу нести одвічне каяття за очищення душі її коханого – Дон Жуана. Долорес знаходить вихід у духовному саморозп'ятті, в спокутуванні чужих гріхів. Вона жертвує собою, щоб повернути Дон Жуанові не надто цінні для нього королівські привілеї. Ця дівчина жертвує собою не лише для того, щоб добути коханому королівське прощення (вона знає, що лицар волі не надто того потребує і не надто високо поцінує), але для того, щоб порятувати грішну душу Дон Жуана всупереч його власному бажанню. Долорес робить вибір за нього, вона силоміць нав'язує йому певні моральні норми й зобов'язання, які вона (а не він!) вважає достойними. У такій ситуації пасивним об'єктом виступає чоловік, а жінка, попри традицію, суб'єктом активної дії.

Своєрідно продовжує й розвиває феміністичні мотиви у своїй творчості видатна українська поетеса другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Ірина Жиленко. У її ліриці можна виділити такі жіночі типи: матір, господиня, естетка, поетеса. І. Жиленко, не відходячи від слов'янського канону, глибоко розкриває відчуття материнства, щастя очікування появи на світ нової істоти, щастя, яке перепоплює жінку, коли дитина потребує захисту й догляду. З біологічної точки зору жінка, завдяки материнству і можливості його відчутти, має беззаперечну фізіологічну

перевагу. Образ жінки-матері в І. Жиленко співзвучний з прадавнім, міфологічно обарвленим образом Берегинею. Одна зі смислових домінант цих образів – не лише абсолютизація жіночих репродуктивних функцій, а й відчуття задоволення, насолоди від почуття материнства. Поетеса творить своєрідний неоміф про життя і призначення жінки, програмує наратив приватного життя, вона ідеалізує материнське почуття. Цю тезу яскраво підтверджують зокрема такі поетичні рядки: «Бо я не Іов. Прокляну за крихітну синову слізку...», «Дурепа, бабера – нехай! Я згодна – дурепа і квочка. Аби лиш синок посміхавсь. Аби не боліло синачку» [4, с.34]. Поетеса майстерно вплітає у віршований плин рядки колискових, як-от у циклі «Три колискових і зоря»: «Ой люлечки-люлі! Прилетіли гулі. Принесли в торбинці для сина гостинці» [4, с. 142].

У віршах І. Жиленко лірична героїня виражає любов до своїх дітей через єднання з ними. Для жіночої ідентичності загрозливим є відокремлення. Тому так пронизливо сумно звучать рядки Ірини Жиленко про дорослішання дітей:

*Де його із життя подіти –
день, коли виростають діти
із сандаликів і стрічок,
залишивши тебе, розкрити,
і беззахисну, мов стручок? [2, с. 64].*

Інша невід’ємна складова світу ліричної героїні поезії І. Жиленко – роль господині дому, опікунки родини і берегині домашнього вогнища. Поетеса спробувала показати парадокс життя домогосподарки. Життя домогосподарки не легке, вона більше за інших відчуває свою самотність. Їй притаманне відчуття будня, яке розчавлює, відчуття життя, що минає. Драматизм буття, як це не парадоксально, – в комфорті дому. Поетеса і родинні, і особисті, і суспільні стосунки між людьми розглядає шляхом відображення та осмислення подробиць щоденного побутового життя:

*Пані, ота, що знаменна не зростом, –
Сіно згрібала, зривала горох.
Потім білизну в струмку полоскала.
Потім полола петрушку й цибулю.
І озивалася словом ласкавим
До горобини, собаки, зозулі... [4, с. 142].*

Лірична героїня показана переважно в межах дому (локалізація – кухня, кімната), але в цьому просторі твориться макросвіт ілюзії, казки, який значно ширший за просту кімнату. Дім – це або квартира в місті, або будиночок у селі. Героїня віршів щиро мріє: «Прокинутися з повним домом щастя!» [2, с. 18]. Вона має лише один дім – там, де її родина, всі інші для неї чужі, і героїні нічого звідти не треба: «...за ту любов, яка і кат (бо напрокат, з чужого дому)» [2, с. 47].

Жінка у поезії Ірини Жиленко – особистість із творчим началом. У процесі самовизначення творча особистість весь час фіксує навколо себе межі й водночас сама виступає як своєрідна межа. За Юнгом, «кожна творча людина є подвійність чи синтез парадоксальних властивостей» [6, с. 84]. Творчій людині взагалі властивий «жіночий компонент», який зумовлює високу сприйнятливість, вразливість, чутливість.

Жіноча суб'єктивність Ірини Жиленко переживає провину (за свою «писанину»), адже жінці властиві співчуття, співпереживання, схильність до емоційної залученості. Ці особливості жіночої суб'єктивності роблять її вразливішою, здатною відчувати так звану «загальнолюдську» провину. «Так виникає жіноча «етика турботи», яка породжується «провиною за всіх», на противагу чоловічій «етиці справедливості» [5, с. 21].

Образ жінки-естетки особливим чином орієнтований щодо свого внутрішнього світу, така жінка створює навколо себе свій мікросвіт, де вона – головна. Ідеали комфортного буття жіночої суб'єктивності ліричної героїні: єдність з природою, оптимізм, панівне почуття любові у найрізноманітніших проявах, а звідси й прагнення опіки над кимось, можливість писати вірші:

*До півночі вона ще ждала.
Ні, не страждала, але так,
немонби гасла, прив'ядала,
з лиця спадала, опадала
рум'янями, як пізній мак [2, с. 47].*

Жінка-естетка цікавиться навколишнім світом, її хвилює філософське питання швидкоплинності людського життя:

*І сімдесят, і далі... І ще, і ще – і все!
Хтось тяжко заригає. Хтось квіти принесе.
По східцях, як по гамі, донизу – о печаль!
І плаче донька-мама і донька-онуча.
Червоні черепиці на пагорбах горять.
Мені ж ласкаво спиться... Кому там докорять?
Це так було красиво – збігать
по сходах вниз!
Горошок синій-синій, і повні очі сліз... [2, с. 47].*

Жінка-поетеса парадоксально і з мужнім розумінням дивиться в очі неминучому, героїня усвідомлює, що після неї ще будуть поети, треба давати шанс усім:

*Допишу я вірш, і тайкома
передам Останньому: скажи там,
хай ніхто вже черги не займа... [2, с. 204].*

Героїня віршів І. Жиленко переживає душею кожен свій вірш. Теми, яких вона торкається поетеса, «болять» у її серці: «Я вірші не пишу – я ними плачу» [3, с. 91], «І жінка з мирним іменем Ірина прокинеться і пригадає рими» [2, с. 79].

Феміністичні ідеї Лесі Українки знайшли своє відображення в її жіночих образах. Всі вони, незважаючи на слабкості, які в кожній з героїнь є індивідуальними та надають кожній з них особливої зворушливості й життєвості, все ж таки криють у собі відчутні феміністичні риси. Жінки Лесі Українки – натури сильні, і кожна з них по-своєму прагне подолати вторинність жіночого існування в патріархальному суспільстві. Кожен з типів жінок у творчості Лесі Українки має якості альтруїстки, кожна кохає і хоче бути коханою.

ВИСНОВКИ

І. Жиленко дає своє бачення жінки та її духовної природи. Таке бачення чітко не відповідає канонам і завданням дискурсів щодо сутності жіноцтва взагалі, але й не підкоряється патріархальному. Лірична героїня, приналежна до кожного з типів жінок, які фігурують у її поезії, усвідомлює велику відповідальність перед Богом за своїх рідних та близьких, за власне життя. Жінка-мати, жінка-господиня за всієї своєї художньої означеності також мають риси постатей, далеко не чужих сферам естетики, філософії, поетики. Поетеси змальовують жінку багатосторонньою, мудрою, обізнаною. Причиною таких спостережень є опора авторки на власний досвід як поетеси і як жінки. Лірична героїня її поезії значною мірою віддзеркалює традиційний український стереотип сильної і слабкої жінки одночасно, щоправда у модифікованому вигляді.

У поетичних творах як Лесі Українки, так і І. Жиленко не можна окреслити надто чіткої межі поміж виділеними типами жінок. Та все ж ці типи своєрідно означаються у вишуканій поетичній диференціації в художньому світі обох поетес.

Список літератури

1. Агеєва В. Поетеса злама століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: монографія / Віра Агеєва. – К.: Либідь, 2001. – 264 с.
2. Жиленко І. В. Соло на сольфі: поезії / І. В. Жиленко. – К.: Молодь, 1965. – 79 с.
3. Жиленко І. В. Вікно у сад / І. В. Жиленко. – К.: Молодь, 1978. – 346 с.
4. Жиленко І. В. Дівчинка на кулі / І. В. Жиленко. – К.: Молодь, 1987. – 104 с.
5. Жиленко І. Євангеліє від ластівки: вибр. твори / Ірина Жиленко. – К.: Пульсари, 2006. – 486 с.
6. Жулинський М. Та, що молиться Богові віршами / Микола Жулинський // Жиленко І. Євангеліє від ластівки: вибр. твори / Ірина Жиленко. – 2-е вид. – К.: Пульсари, 2006. – С. 4–30.
7. Коцюбинська М. Вікно у сад: «Вибране» Ірини Жиленко / Михайлина Коцюбинська // М. Коцюбинська Мої обрії: у 2 т. – Т. 1. – К., 2012. – С. 106–122.
8. Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 1975–1979.

ЖЕНСКИЕ СИЛУЭТЫ В ЛИРИКЕ ЛЕСИ УКРАИНКИ И ИРИНЫ ЖИЛЕНКО

Голота С. С.

В статье выделяются особенности определения женских фигур в поэтических произведениях Леси Украинки и Ирины Жиленко. Подается типология соответствующих образов, которая позволяет более детально определить их специфику. Вопрос самоутверждения женщины-художника, преодоления общественных гендерных стереотипов, формирование прочного характера в первую очередь становятся актуальными в женской литературе, развиваются вместе с женской литературной традицией. Леся Украинка является первооткрывателем такой традиции в украинской литературе, а Ирина Жиленко достойно продолжает ее, пытается проинтерпретировать соответствующую проблематику в контексте новой эпохи.

В творчестве Леси Украинки можно выделить следующие типы женщин: женщина-тень; женщина-принцесса; женщина-альтруистка. Под соответствующим углом зрения рассмотрены женские фигуры в поэтических произведениях автора, в частности в драмах «Одержимая», «Лесная песня», «Боярыня», «Каменный хозяин». В лирике Ирина Жиленко выделяются такие женские типы как мать, хозяйка, эстетка, поэтесса. Об этом в частности свидетельствуют стихи из поэтических сборников «Соло на флейте», «Окно в сад», «Девочка на шаре», «Евангелие от ласточки».

В поэтических произведениях как Леси Украинки, так и И. Жиленко нельзя найти слишком четкой границы между выделенными типами женщин. И все же эти типы своеобразно обозначаются в изысканной поэтической дифференциации в художественном мире обоих поэтесс.

Ключевые слова: художественный образ, лирическая фигура, женщины, альтруизм, Леся Украинка, Ирина Жиленко.

WOMAN PERSONAGES IN LYRICS BY LESSIA UKRAINKA AND IRINA ZHYLENKO

Holota S. S.

The article shows us the features of sketch female figures in the poetical works of Lesya Ukrainka and Iryna Zhylenko. Served a typology of relevant images, which allows more detail to determine their specificity. The question of self-assertion of a female artist, overcoming social gender stereotypes, the formation of strong character, in particular, become relevant in women's literature, develop together with women's literary tradition. Lesya Ukrainka is the first who used this traditions in the Ukrainian literature, and Iryna Zhylenko worthily continues her attempts to interpret the issues in the context of a new era. In the works of Lesya Ukrainka are the following types of women: woman is the shadow; the woman is a Princess; a woman altruda. The angle of view the female figure in the poetical works of the author, particularly in the drama "Possessed", "Forest song", "boyar", "Stone master". In the lyrics of Iryna Zhylenko are such types of women as mother, housewife, estetic, poet. This is particularly evidenced by verses from books of poetry "Solo self", "hot", "girl on the ball", "the gospel of swallows". In the poetical works of Lesya Ukrainka, I. Zhylenko, you cannot find too clear boundaries between the selected types of women. And yet these kind of types are indicated in a refined poetic differentiation in the art world of both poets.

Keywords: artistic image, lyrical figure, women, altruism, Lesya Ukrainka, Iryna Zhylenko.